

RAISA PORRASMAA

Japanilainen itse uppoaa maisemaan

Olen usein verrannut japanin kieltä maisemaan. Kaunokirjallinen japaninkielinen teksti on harvinaisen konkreettisesti tavalla sitaattien mosaiikki, jossa eri äänet sekoittuvat. Onko äänessä kertoja vai henkilöahmo? Entä kehen hahmoista viitataan? Usein tuntuu kuin tekstin puhuja tai lauseen subjekti haipuisi osaksi häilyvää kohinaa.

Japaninkieliselle ilmaisulle on tyypillistä kontekstisidonnaisuus ja tietynlainen epämääräisyys, jonka kanssa kääntäjä joutuu alati painimaan. On tavallista, että esimerkiksi subjekti jää lauseesta pois. Natiivilukija ymmärtää useimmiten vaistomaisesti, kuka tai mikä lauseen tekijä on, mutta jopa ammattikäntäjä saattaa haksahda. Suomessa subjekti ei ole välttämätön lauseenjäsen, kuten tyypillisissä indoeurooppalaisissa kielissä, mutta usein suomentajakin joutuu ”jahtaamaan syyllistä”: lauseita ei vain kerta kaikkiaan voi jättää kielen maiseman ihanan raivostuttavaan usvaan, vaan lukija kaipaa toimijaa tilille teoistaan.

Esimerkki romaanista *Kissavieras* (*Neko no kyaku*, 『猫の客』 2001) havainnollistaa subjektin määrittämisen ongelmaa. Japaniksi lauseessa on subjektina epämääräinen ”itse” (*jibun de*, 自分で), mutta kielen luonnollisuutta ajatellen on loogista olettaa, että ”itse” viittaa tarinan kissahahmoon, Chibiin. Kääntäjän kömmähdyksen myötä koko teoksen loppuratkaisukin muuttuu

kohtalokkaalla tavalla. (Kirjailija Takashi Hiraide itse nosti kyseisen kohdan esiin hänet tavatessani, joten vielä viheriöivänä noviisinakin rohkenen väittää napanneeni oikean ”syyllisen”.) Englanninkielisessä käännöksessä kääntäjä erehtyy luulemaan, että lauseen subjekti olisi sama kuin lauseen puhuja, naapurin rouva, *the neighbor woman*.

ビは最後の一日を、いつもとまったくちがうしかたで過したということか。小さな滴のようなその一日のことを知りたいのだが、そこから先は、時間の闇に呑まれるようである。

—あのススキの家のあたりは、自分ではとても行かないところでした。

そんな奥さんのことばも、備忘録の中から出てきた。¹

”So in other words, *Chibi* spent the last day of her life in a wholly different way than she ever had before. All I want is to know what happened – I want to somehow grasp every detail of events of that day, that one day like a tiny dew-drop ...but now it’s all engulfed in the profound darkness of time.

¹I never go that way on my own.’

The words of *the neighbor woman*, speaking of the house with the Japanese plume grass, now stick in my mind and I have them written down here in my book.”²

”Fallait-il comprendre que *Chibi* avait passé cette dernière journée d’une manière complètement différente? Je voudrais connaître cette journée, aussi brève qu’une goutte d’eau, mais c’est comme si j’étais aspiré par les ténèbres du temps, au-delà de cette journée, de cette mort.

²Il n’allait jamais de lui-même du côté de la maison aux *susuki*.’

J’ai retrouvé ces paroles de *la voisine* dans le même aide-mémoire.”³

”Oliko *Chibi* viettänyt viimeisen päivänsä täysin toisin kuin tavallisesti? Kuinka haluaisinkaan tietää tuon päivän, kuin pienen pisaran, tapahtumat. Ne ovat kuitenkin jo hukkuneet aikojen pimentoon.

³*Se ei mennyt koskaan omin päin sinne saakka.*

Naapurin rouvan sanat ovat yhä muistikirjassani.”⁴

Kolme eri käännöstä havainnollistavat hyvin myös sitä, miten koukeroista englannin- ja ranskankielinen ilmaisu

voi olla: niiden rinnalla karulta vaikuttava suomenkielinen käännökseni pyrkii välittämään vain tekstissä olevan ja karttamaan ylimääräisiä lisäselityksiä.

Subjektin määrittämisen hankaluus muodostaa yleisimminkin keskeisen kompastuskiven japania kääntäessä. Haruki Murakamia kääntäessäni vierailin muutamia kertoja Murakamin Tokion-toimistossa (joka sijaitsee kätkössä salaisessa paikassa ja on nimetty hämäävästi); Murakamin käännösten koordinaattorina toimiva Yuki Katsura totesi, että kokeneiltakin kääntäjiltä saattaa lipsahtaa väärä subjekti lauseeseen, jossa toimija jää määrittelemättä.

Kissavieras-esimerkkiin liittyen voi mainita myös, että olen jättänyt *susuki*-sanana kääntämättä, sillä suomalaiset puutarhaharrastajat tuntevat *susukin* nimellä ”elefanttiheinä”. Moinen norsuruoho kuitenkin luo mielestäni kummallisen mielikuvan eikä ollenkaan tuo mieleen siroa *susukia*, johon liittyvät mielikuvat ovat varsin poeettisia. Haiku-runoudessa *susuki* tunnetaan syksyyn kytkeytyvänä vuodenaikasanana, *kigo*. Syyskuuhun ajoittuvaa kuunkatselua koristava heinä keinahtelee myös vanhemmassa runoudessa, aina vanhimmaista keisarillisesta antologiasta, *Manyōshū*stä lähtien.

Susuki onkin *Kissavieraan* lukuisten kasvien joukossa ainoa kasvinnimi, jonka olen pitänyt japanilaisessa asussaan, vaikka yleensä pyrin niin sanottuun kotouttavaan kääntämiseen eli suomenkielisten vastineiden hakemiseen luontoon liittyvän sanaston tapauksessa.

Kuun valossa helmeileviltä *susuki*-niityiltä voidaan palata takaisin japanilaiseen itseen. Itseyden tematiikka liittyy keskeisesti myös käsitykseen ihmisen suhteesta luontoon. Japanilaisten suhdetta luontoon on kuvattu usein harmoniseksi – myös varsin eksotisoivassa mielessä. Etenkin niin sanottujen Japani-teorioiden (*nihon-jinron*) kirjoittajat ovat korostaneet myyttiä siitä, että ”minä” on ”yhtä luonnon kanssa”. Lukuisat kirjoittajat ovat väittäneet, että siinä missä länsimainen tieteellinen maailmankatsomus on mekanisoinut luonnon sarjaksi säännömukaisia luonnonlakeja, Japanissa luonto ymmärretään holistisesti ja henkisesti.⁵

On silti totta, että japanilainen uskonto, estetiikka ja luonto ovat vahvasti kietoutuneet toisiinsa. Uskonnollisessa mielessä Japanin buddhalaisessa ajattelussa ei ole vedetty selvää rajaa ihmisen ja luonnon välille. Animistisessä kansanuskonossa raja ihmisen, luonnon ja jumalan välillä on epäselvä. Jumaluus eli *kami* voi olla kivi, puu tai vuori, aikanaan elänyt ihminen (historiallinen henkilö tai legendaarinen hahmo), eläin tai myyttinen olento.

Kissavieras on muodostunut kansainväliseksi bestselleriksi, ja japaninkieliseen pokkariversioon on liitetty sen ranskaksi kääntäneen Elisabeth Suetsugun essee, jossa pohdiskellaan menestyksen syitä. Suetsugu, samoin kuin Takashi Hiraide itse, tuntuu pitävän yhtenä syynä kirjan ”japanilaista” luontokäsitystä. Buddhalaisuudesta kumpuavan ajattelutavan mukaan ihminen ei ole ”luomakunnan herra”, vaan kaikki on yhteydessä kaikkeen:

Kissavieraan kertoja seuraa kissan edesottamuksia kuin kyseessä olisi ihmislapsi.

”[Myös] Ranskassa on neljä vuodenaikaa, mutta tietoisuus niistä on Ranskassa (ja Euroopassa) erilainen kuin Japanissa. Kun japanilaiset sanovat rakastavansa luontoa, ja ranskalaiset puhuvat luonnonrakkaudesta – *l’amour de la nature* – tietoisuus itsestä ja suhteesta luontoon on erilainen. Ranskalainen minä *je* seisoo kukan edessä, japanin *watashi* taas on kukassa sisällä, tai tuo kukka itse.”⁶

Sama ihmettelevä, kohteensa kanssa samalle tasolle pyrkivä tarkastelutapa koskee myös muuta luontoa, jota kirjassa edustaa ennen kaikkea puutarha:

”Työskentelin vaihtelun vuoksi puutarhassa kirjoitustöideni lomassa. Ruoppasin ryönän lammesta, poistin hämähäkinseitit kivien ja pienten puiden latvojen välistä ja kitkin rikkaruohot. Puutarha tuntui laajentuneen; nyt siinä oli syvyyttä ja sopukoita, ja minun oli pohdittava yhä uusia ongelmia, jotta saisin sen pysymään hyvässä kunnossa.”⁷

Japanilaisen puutarhan viehätysvoima perustuu juuri siihen, miten ihminen ”täydentää luonnon”. Jokainen puu on muotoon leikattu, jokaisen kiven ja pensaankin paikka harkittu, lampi on puhdistettu ryönästä; ja silti vaikutelma on täysin luonnollinen, suorastaan superluonnollinen! Niinpä kertoja ryhtyy leikkimään puutarhuria ja ponnistelee saadakseen purkutuomiotaan odottavan talon hylätyn pihan kukoistamaan.

Hiraide ammentaa esseemäisessä kerronnassaan japanilaisen *shishōsetsun* eli ”minä-romaanin” perinteestä. Kiinnostavaa kyllä, minäkertoja (eli Hiraide itse) ei kerrotaakaan aloita lausetta *minä*-sanalla. Hiraideiden mukaan *shishōsetsulle* onkin tyypillistä, että ”itse” kerrotaan kiertämällä itseä: *Kissavieras* koostuu sarjasta ympäristöön ja maailmaan kohdistuvia, herkän yksityiskohtaisia havaintoja. Mainittakoon vielä lopuksi, että autofktiivisen romaanin tapahtumat ovat kirjailijan itsensä mukaan totta alusta loppuun.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 平出隆 『猫の客』、Kawade Shōbō shinsha, Tokio 2009.
- 2 Takashi Hiraide, *The Quest Cat*. Käänt. Eric Selland. New Directions, New York 2014.
- 3 Takashi Hiraide, *Le Chat qui venait du ciel*. Käänt. Elisabeth Suetsugu. Picquier, Arles 2006.
- 4 Takashi Hiraide, *Kissavieras*. Suom. Raisa Porrasmäe. Schildts & Esöströms, Helsinki 2016.
- 5 Esimerkkejä luontosuhteesta korostavista teorioista: ks. esim. Pamela J. Asquith & Arne Kalland, *Japanese Images of Nature. Cultural Perspectives*. Routledge, London 1996.
- 6 Elisabet Suetsugu, 「チビはフランスの空を飛んだ」 Teoksessä 平出隆 『猫の客』、Kawade Shōbō shinsha, Tokio 2009. Sitaatin suom. Raisa Porrasmäe.
- 7 Hiraide 2016.